

Ə.C.Babazadə
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
elibabazade063@gmail.com

ÜMUMİ TƏHSİLİN MODERNLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ İNKİŞAFINI MÜƏYYƏN EDƏN ƏSAS TENDENSİYALAR

Xülasə

Müəllim hazırlığında da əsaslı dəyişiklik etməyin vaxtı çatmışdır. Lazımı nəticələrə nail olmaq və rəqabət qabiliyyətliliyi müəyyənləşdirmək üçün resurslar dəyərləndirilməli, bizi irəliyə doğru aparacaq strategiya və meyarlar, inkişaf planı əsasında işlər davam etdirilməlidir. Eyni zamanda valideynlərdə motivasiya yaratmaq vacibdir, onlar öz uşaqlarına nəzarət etməkdə və onları yüksək keyfiyyətli təhsili almağa yönləndirməkdə çətinlik çəkirlər. Bu yöndə valideynlərin maarifləndirilməsi işinin həyata keçirilməsi məqsədi ilə imkanların mövcudluğu sevindirici hal kimi dəyərləndirilir. Elm və təhsil festivalları, şagirdlər üçün, əsasən təbiət fənləri üzrə nümayiş etdirilən təcrübələr, müxtəlif sərgilər onların, bəzən isə təhsil haqqında geniş təsəvvürü olmayan valideynlərin görüş dairəsini genişləndirir. Savadlı insanlara, yüksək mədəniyyətə malik olan, geniş intellektli, ixtisaslı mütəxəssislərə cəmiyyətdə tələb artdıqca, bu məsələnin də öz həllini lazımı qaydasında tapacağına əminik.

İnanırıq ki, dövlət başçısının təsdiq etdiyi "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"na və beynəlxalq standartlara uyğun aparılan islahatlar sayəsində yaxın illərdə qloballaşan dünyanın yeni çağırışlarına cavab verən innovativ əsaslı modernləşdirilmiş müasir təhsil sistemi qurulacaqdır.

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ МОДЕРНИЗАЦИЮ И РАЗВИТИЕ ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Резюме

Пришло время внести кардинальные изменения в подготовку учителей. Для достижения необходимых результатов и определения конкурентоспособности следует оценить ресурсы, продолжить работу, исходя из стратегии и критериев, которые ведут нас вперед, и плана развития. При этом важно мотивировать родителей, которым сложно контролировать своих детей и направлять их на получение качественного образования. В этом направлении ценится наличие возможностей с целью просвещения родителей. Фестивали науки и образования, опыты преимущественно в области естественных наук для учащихся, различные выставки расширяют круг встреч для них, а иногда и для родителей, не имеющих широкого представления об образовании. Мы уверены, что по мере увеличения в обществе потребности в образованных людях, высококультурных и квалифицированных специалистах с широким кругозором, этот вопрос будет решаться должным образом.

Мы считаем, что благодаря реформам, проводимым в соответствии с «Государственной стратегией развития образования в Азербайджанской Республике», утвержденной главой государства, и международными стандартами, инновационная, модернизированная современная система образования, отвечающая новым вызовам глобализированный мир будет создан в ближайшие годы.

THE MAIN TRENDS DETERMINING THE MODERNIZATION AND DEVELOPMENT OF GENERAL EDUCATION

Summary

It is time to make fundamental changes in teacher training. In order to achieve the necessary results and determine competitiveness, resources should be evaluated, work should be continued based on the strategy and criteria that lead us forward, and the development plan. At the same time, it is important to motivate parents, who find it difficult to supervise their children and direct them to receive high-quality education. In this direction, the availability of opportunities for the purpose of educating parents is appreciated. Science and education festivals, experiments mainly in natural sciences for students, and various exhibitions expand the circle of meeting for them, and sometimes for parents who do not have a broad idea about education. We are sure that as the demand for educated people, highly cultured and qualified specialists with broad intelligence increases in the society, this issue will be solved in the proper way.

We believe that thanks to the reforms carried out in accordance with the "State Strategy for the Development of Education in the Republic of Azerbaijan" approved by the head of state and international standards, an innovative, modernized modern education system that meets the new challenges of the globalized world will be established in the coming years.

Açar sözlər: *elm, təhsil, integrasiya modernləşdirilmiş təhsil sistemi*

Ключевые слова: *наука, образование, интегрированная модернизированная система образования*

Key words: *science, education, integrated modernized education system*

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”-ndə (1) “modern” sözü bir mənada “ən yeni, müasir”, digər mənada “XIX əsrin axırı, XX əsrin əvvəllərində, əsasən memarlıq və tətbiqi incəsənətdə formalizmi, təmtəraqlığı, süniliyi, ekvelaktizmi ilə fərqlənən bədii üslubun adı”, “modernizm” ifadəsi isə “imperializm dövrü burjua incəsənət ədəbiyyatında realizmə zidd cərəyanların ümumi adı” kimi qeyd olunmuşdur.

Yaranma dövrünə görə, bu ifadələr mahiyyət etibarını ilə məzmunca obyektiv gerçəkliyə uyğun gəlsə də, müəyyən bir yarımçıqlıq hiss olunmaqdadır, o mənada ki, lüğətdə eyni kökdən (“modern”) yaranan və

hazırkı vaxtda müxtəlif fəaliyyət sahələri üçün ən önəmli keyfiyyət ünvanına çevrilmiş “modernləşmə”, “modernləşdirmə”, “modernləşdirilmiş” sözlərinin nə özü, nə də izahı izahlı lüğətdə yer almamışdır. Halbuki həmin sözlər son illərdə işıq üzü görmüş Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğətlərində, eləcə də “Rusca-Azərbaycanca lüğət”-də (2), “Azərbaycanca-rusca lüğət”-də (1), hətta mənası da şərh olunmaqla (yeniləş(dir)mək, müasirləş(dir)mək, təkmilləş(dir)mək) qeyd edilmişdir.

Modernləşmə (modernləşdirmə) dialektik inkişaf əsasında qazanılmış təcrübənin, uzun onilliklər, qərinələr ərzində formalaşan mədəni, mənəvi-əxlaqi dəyərlərin, milli mənlük şüurunun, milli ənənələrin, hər hansı bir tarixi dövrdə cəmiyyətin dəyişən sosial-iqtisadi sifarişlərinin təzahürü, nəticəsi kimi meydana çıxır. Belə demək mümkünsə, yeni yarananın özündən əvvəl yaranana nisbətdə üstünlüyü inkişafa təkan verdiyi halda, modernləşmənin ifadəsi sayıla bilər. Modernləşmənin nüvəsində dayanan mütərəqqi ideyaların mənbəyi, heç şübhəsiz, hərəkətverici, stimullaşdırıcı qüvvə olan elmi-nəzəri, praktik kəşflərlə, nəzəriyyə və fərziyyələrlə bilavasitə bağlıdır (3). Yeri gəlmişkən, müəllifliyi eramızdan əvvəl VI əsrdə yaşamış məşhur Çin filosofu Konfutsiyə aid edilən belə bir fikir var ki, “Qədimdə insanlar kamilliyə yetmək naminə elm öyrəndikləri halda, bu gün dünyanı fəth etmək naminə öyrənirlər”. Həqiqətən də məhz elmi nəticələr bu və ya digər sahənin inkişafı, müasirləşdirilməsi, modernləşdirilməsi üçün zəmin yarada, yaxud motivasiya, indikator rolunu oynaya bilər, o şərtlə ki, konkret ölkənin iqtisadi inkişaf tempi və qüdrəti elmin nailiyyətlərini malik olduğu intellektual toplum vasitəsi ilə reallaşdırma və tətbiq etmə gücünə malik olsun. Çünki dünyada fasiləsiz şəkildə baş verən elmi əsaslı inkişaf və tərəqqi yönümlü tendensiyalar bir lokomotiv kimi modernləşmə prosesini təşviq və diktə edir.

Modernləşmə həm də ümumi inkişafın nəticəsi olaraq meydana çıxan rəqabətin bir əlamətidir ki, sürətlə dəyişən, qloballaşan dünyada rəqabətə davamlığı olmayan, intellekt kasadlığı ilə üzləşən, yeraltı və yerüstü sərvətləri olduğu halda belə, onları idarə edə bilmədikləri səbəbindən iqtisadi gerilik yaşayan ölkələrdə mənəvi düşkünlük, yoxsulluq və səfalətin, hüquqi pozuntuların mövcudluğu təbii hal kimi qiymətləndirilir (4).

Belə bir fikir də, yəqin birmənalı qəbul edilər ki, milli-mənəvi dəyərlərə və tarixi ənənələrə, milli-əxlaqi normalara zidd dəyişikliklərin cəmiyyətdə müasirlik pərdəsi altında təbliğ olunması milli şüur və təəssübkeşliyi kütləşdirən, inkişafa xidmət edən modernləşmə ilə heç də bir bağlılığı olmayan mənfi hal kimi nəzərə alınmalıdır.

Heç şübhəsiz, bütün inkişafyönlü dəyişikliklər, elmi kəşflər, islahatlar, modernləşdirmə nəzəriyyələrinin yaranması və tətbiqi, bir sözlə, yaşadığımız dünyanın ibtidai icma səviyyəsindən süni intellektin kəşfi səviyyəsindəki yüksəlişi bilavasitə təhsillə, təhsilin, təhsillənməyin, məhz təhsil sayəsində

formalaşmış elm və elmi nailiyyətlərin rolunun işıqlı, mütərəqqi təfəkkürlü şəxsiyyətlər (dövlətlər) tərəfindən qiymətləndirilməsi və dəstəklənməsi sayəsində mümkün olmuşdur. Tarixə nəzər salsaq, ayrı-ayrı dövlətlərdə təhsilin bir sistem olaraq təşəkkül tapdığı vaxtdan getdikcə davamlı inkişafı cəmiyyət həyatında da müəyyən yeniləşmə və təkmilləşmələrlə müşayiət edilirdi ki, bütün bunların da sədası ətraf bölgələrə yayıldıqca tərəqqiyə təkan verən rəqabəti şərtləndirirdi. Fikrimcə, modernləşmə (modernləşdirmə) proseslərini yalnız son əsrlərlə əlaqələndirərək yeni texnologiyaların, o cümlədən robot texnikasının, həssas tibbi cihazların, pilotsuz uçuş aparatlarının, rəqəmsal iqtisadiyyatın meydana çıxması və digər bu kimi amillərlə məhdudlaşdırmaq, bəlkə də, düzgün olmazdı. Həyatda insanın məişəti, məşğulluğu üçün nə varsa, yarandığı ibtidai səviyyədə əsrlər boyunca onlarda baş vermiş, hətta ən sadə müsbət texniki dəyişiklikləri, irəliləyişləri belə modernləşdirmə adlandırmaq mümkündür (5).

Sirr deyil ki, təhsilin, təhsil sisteminin modernləşdirilməsi dövlətin iqtisadi qüdrətindən və təhsilin strateji əhəmiyyətli prioritet sahə sayılmasından, ölkədə yaşanan siyasi sabitlikdən birbaşa asılıdır. Dövlətin təhsilə həssas münasibəti, yenilikləri, islahatyönlü tədbirləri, inkişafı şərtləndirən layihələri dəstəkləməsi olmadan modernləşmə prosesindən danışmağa dəyməz. Həm də təhsil sahəsində modernləşmə o vaxt reallaşa bilər ki, inkişaf etdirməyə və təkmilləşdirməyə zəmin yaradan və əsas verən etibarlı baza, maddi-mənəvi bünövrə mövcud olsun.

Bu mənada təhsil tariximizi diqqətlə nəzərdən keçirsək, Azərbaycanda hələ orta əsrlərdən təhsil mühiti və ənənələrinin formalaşmasının şahidi olarıq. İnkaredilməz həqiqətdir ki, islam dünyası üçün ən böyük tərbiyəvi kitab-abidə sayılan müqəddəs “Qurani-Kərim”də biliklənməyə, elmə müstəsna dərəcədə yüksək qiymət verilməsi cəmiyyətin əxlaqi-mənəvi mənzərəsini bəşəri-humanist ideallara doğru xeyli dəyişdirmiş, Azərbaycanda insanları ədalətə, mərhəmət və şəfqətə, elm, bilik öyrənməyə səsləyən qüdrətli şair, alim və filosoflar yetişmişdir ki, onların da əsərlərində vəsf etdikləri təlim, tərbiyə, ağıl, zəka, elm, hikmət, fasiləsiz biliklənmə ilə bağlı işıqlı düşüncə və ideyalar gələcək nəsillər üçün, bir növ, axtarış və dəyişmələrə, inkişafa şövq edən istiqamət ruhlu həyat dərsləri olmuş, bəlkə də təhsil sahəsində modernləşmənin ilk rüşeymlərinin əsası elə o vaxtlarda qoyulmuşdur. (6)

Ölkəmizin bütövlükdə təhsil sisteminə, o cümlədən ümumi təhsil sahəsində modernləşmə prosesinin, sözün əsl mənasında, gerçəkliyə çevrilməsi bilavasitə dövlət müstəqilliyimizin bərpası ilə bağlıdır. Burada diqqətçəkən amil təkcə infrastrukturun inkişafı ilə bağlı deyildir, məsələnin digər vacib tərəfi müstəqilliyin yaratdığı sağlam siyasi, psixoloji, mənəvi-hüquqi ab-hava şəraitində insanların sosial-iqtisadi, humanitar dəyərlərə baxış və yanaşmalarının dəyişməsi, cəmiyyətdə milli qürur və milli iftixar hisslərinin,

yaradıcılıq əzminin güclənməsi, mütərəqqi təcrübələri öyrənmə və qarşılıqlı zənginləşmə meyillərinin getdikcə atması ilə şərtlənir.

Müasir təhsil tariximizin 1999-cu idən 2013-cü ilədək olan hissəsini ümumi təhsil sahəsində islahatyönlü tədbirlərin başlanması və nəzərdə tutulmuş istiqamətlər üzrə təhsilin məzmunu, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi, ümumi təhsilin dövlət standartlarının təsdiq edilməsi, fənlər üzrə yeni proqram və dərslərlərin yaradılması, təhsil işçiləri və cəmiyyət üzvlərinin maarifləndirilməsi və s. tədbirlər təşkil etmiş, beləliklə də ümumi təhsildə mütərəqqi dünya təcrübəsinə əsaslanan modern üslublu yeni dövrün bünövrəsi qoyulmuş və tədricən inkişaf etdirilmişdir. (7)

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” əvvəlki illərdə qazanılmış təcrübə və nailiyyətləri nəzərə almaqla uzun illər üçün proqram sənədi kimi ümumi təhsil sahəsində gələcək inkişaf perspektivlərini, fəaliyyət hədəflərini müəyyənləşdirmişdir. Sənədin mahiyyətindən irəli gələn tələblərə görə, ölkənin modernləşməsi üçün zəruri olan insan kapitalının inkişafı, təhsilənlərdə rəqabətədavamlılıq qabiliyyətinin formalaşdırılması və onların müasir bilik və bacarıqlara yiyələnməsinin təmin olunmasına istiqamətlənmiş səriştəəsaslı, şəxsiyyətyönlü təhsil proqramlarının hazırlanması, ümumi təhsilin keyfiyyət göstəricilərinin Avropa standartlarına daha da uyğunlaşdırılması, idarəetmə sisteminin yenidən qurulması, İKT əsaslı təlim texnologiyalarına uyğun infrastruktur yaradılması, istedadlı təhsilənlər üçün xüsusi proqramların tərtibi, ümumi təhsil sahəsində beynəlxalq təcrübənin daha sistemli və dərinlən öyrənilməklə tətbiqi ümumi təhsilin modern xarakterli inkişafı üçün hüquqi əsas olmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nda əvvəlki illərdə ümumi təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına müsbət təsir göstərmiş tədbirlər qeyd olunmaqla yanaşı, növbəti mərhələnin prioritet hədəfləri (səriştəəsaslı məzmunun tətbiqi, beynəlxalq qiymətləndirmə layihələrində göstəricilərin yaxşılaşması, təhsilverənlərin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması, nəticəyönlü idarəetmə və maliyyələşmə sisteminin qurulması, təmayüllü və inklüziv təhsilin əhatəliliyinin genişləndirilməsi) müəyyənləşdirilmiş, məzmun islahatlarının əsas istiqaməti kimi STEAM əsaslı tədrisin tətbiq dairəsinin artırılması xüsusi tələb olaraq nəzərdə tutulmuşdur.

Yeri gəlmişkən, ümumi təhsilin modernləşdirilməsindən danışırsaq, bir sıra qabaqcıl xarici dövlətlərdə (İngiltərə, Cənubi Koreya, İsrail, ABŞ, Türkiyə, İtaliya və s.) uğurla tətbiq olunan STEAM yönlü təhsil prosesinin ölkəmizdə də reallaşması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi təqdirəlayiq hal kimi qiymətləndirilməlidir.

STEAM əsaslı tədris konkret olaraq ümumi təhsilin məzmununun yeni mərhələyə yüksəldilməsini ehtiva edir. Bu yanaşma “bilik-bacarıq” tandemi zəminində formalaşan səriştələrin dəyərlərə çevrilməsinə birbaşa xidmət göstərir.

Beləliklə, bugünkü ümumi təhsilimizin metodoloji əsasını, aparıcı fəaliyyət istiqamətini geniş mənada inkişafı şərtləndirən modernləşmənin təşkil etdiyini, azərbaycançılıq məfkurəsini ideoloji, milli-mənəvi təməl hesab etməklə modern təhsilin ideya istiqamətinin STEAM təhsil fəlsəfəsi əsasında innovativlik, inteqrativlik, müasirlik prinsipləri üzərində qurulduğunu əminliklə söyləyə bilərik (8).

Həyata keçirilən hər bir fəaliyyətin mərkəzində müəyyən səbəb dayanır və hər bir fəaliyyət də nəticə ilə yekunlaşmalıdır. Əgər ümumi təhsilini başa vuran yeniyetmə yaşadığı zamanın tələblərinə uyğun bilik, bacarıq və səriştələrə yiyələnməklə mənəviyyətli, özünəinamlı, Vətəninə, millətinə faydalı vətəndaş kimi məktəbdən cəmiyyətə transfer olunursa, bu, təhsilin məqsədlərinə dair bütün mümkün nəzəri fikirlərin reallığa çevrilməsinin, sözlə əməl birliyinin əyani sübutu kimi qəbul edilər.

Türk dünyasının böyük şairi Bəxtiyar Vahabzadənin fəlsəfi mənə daşıyan “Ömür yolu - məchuldan məlumaya yol açmaqdır” fikri insanın həyatı boyu axtarışda, inkişafda olduğunu ehtiva edir. Çox güman, məchuldan məlumaya gedən yol, elə modernləşmənin yoludur.

Ədəbiyyat

1. “Şərq-Qərb”, Bakı, 2006
2. “Şərq-Qərb”, Bakı, 2014
3. Ağayev Ə.A. *Müasir təlim prosesi: nəzəriyyə və təcrübə məsələləri.*// *Azərbaycan məktəbi*, 2005, №6, s39.
4. Ağayev Ə.Ə. *Yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadənin nəzəri və praktik məsələləri*, //ARTPI-nin *Elmi əsərləri*, 2006, №1, s29-44.
5. *Azərbaycan Respublikasının Təhsil sahəsində islahat proqramı*. Bakı, Çarşıoğlu, 1999, 65s.
6. Balyeva H. *Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikasından mühazirələr*. B., ADPU, 421s.
7. Bünyadova F, Bəhlul Abdulla. *Təlim və tərbiyədə interaktiv texnologiya*, Bakı: 2006, 110 s.
8. *Azərbaycan Respublikasında Ümumi Təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulum)*, B., 2006, 45s.